

244

Kétszáz esztendő a Budapesti Orvos- tudományi Egyetem

III. Károly adóösszeírói 1720-ban tisztelettel jelentették a bécsi udvarnak, hogy Magyarországon 19 gyógyszertár, 96 állandó lakóhellyel rendelkező borbély sebész és 37 egyetemi végzettségű — többnyire külföldi — orvos működik. Két és fél század távlatából aligha ellenőrizhetjük az adatok pontosságát, de az bizonyos, hogy a XVIII. században hazánkban is kevés volt a képzett orvos. A tehetősebbek gyakran messze vidékre kényszerültek utazni, hogy betegségeiket kezeltehesék. Ismerve az akkori utakat és közlekedési eszközöket, nem nehéz elképzelnünk, hogy ez nagy megterhelést jelentett. De még aki keresett, az sem lehetett biztos benne, hogy talál majd valakit, aki gyógykezelné fogja őt. Nem volt akkor meghatározott, állandó rendelési idő, és az orvost — ha valamelyik távolabb lakó előkelő betegét kereste föl — sokszor napokig, sőt hetekig nem lehetett előkeríteni. Erre utal az az 1742-ben keltezett levél is, amelyben a Zilahról Brassóba érkezett báró Apor Éva panaszkodik feltehetően türelmetlenkedő anyjának: „*En meg itt nagy hiába töltöm az időt nagy költséggel, mert doctor uram nincsen benn. Bizony édes ngos (nagyságos) asszonyom, nem jó kedvemből ülök itt, ha kéntelen nem volnék vele.*”

Arról nem tudunk, hogy a továbbiakban mi történt az orvosra váró bárókissasszonnyal, csak azt olvashatjuk a kor krónikájából, hogy abban az esztendőben

Zilahon több mint ezerkétszázán haltak meg pestisben.

Kevés az orvos

Az udvari felmérésben említett háromtucatnyi képzett orvos és azok, akik az örökükbe léptek, erejük megfeszítésével sem változtathatták meg a közegészségügyi állapotokat. Erre is mutat *Perliczi János*nak, Nógrád megye híres vezető orvosának 1751-ben *Mária Teréziához* intézett emlékirata, amelyben egyebek között kifejti: „... a közegészségügy gondozására éghajlatunkat, népünket, nyelvünket, életmódunkat nem ismerő idegen orvosokra szorulunk, akik csak sok, igen gyászos eredményű kísérletezgetés után tanulják meg, amire itten szükség van. A legközelebbi járványok megmutatták, hogy még az idegenekkel együtt is kevés az orvos, a sebész, és sem a megyék, sem a városok, sem a kórházak nincsenek kellően ellátva.”

Mária Terézia jól ismerte azt a problémát, amelyet *Perliczi János* oly részletesen leírt. Az orvoshiány megszüntetése már sokszor szerepelt az udvar leg-sürgősebb tennivalói között. A gazdasági élet fejlődéséhez és nem utolsósorban a katonáskodáshoz egészséges emberekre volt szükség. Azt a beadványt, amelyben a folyamodó megoldásként egy *Pesten felállítandó magyar orvosi egyetem létrehozását* javasolta, napokon belül továb-

Kétszáz évvel ezelőtt ebben a nagyszombati épületben kezdte meg működését az egyetem orvosi fakultása

bítozták a pozsonyi egészségügyi bizottsághoz. *Perbegg József* tanácsnok vezetésével meg is tárgyalták és pártfogólag küldték vissza a javaslatot. A bizottság azonban a nógrádi főorvossal ellentétben azt ajánlotta, hogy a több mint száz éve működő *nagyszombati* egyházi főiskolát egészítsék ki orvosi karral.

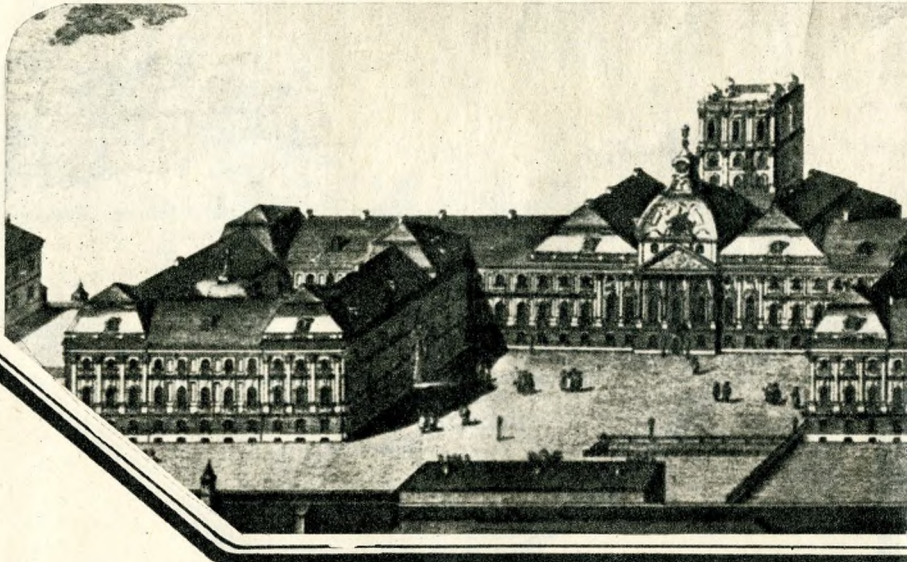
Az *egyetem létesítésére* akkor még nem született meg a legfelsőbb határozat — erre csak tizennyolc év múlva, 1769. november 7-én került sor —, de *Mária Terézia* már abban az esztendőben elrendelte, hogy minden vármegyeszékhelyen alkalmazzanak orvost. (A pestistől talán legjobban fenyegetett vármegyékben: Máramarosban, Beregben, Ungban és Zemplénben ekkor már *évtizedek óta nem volt orvos!*) Több helyen hivatalosan is meghatározott javadalmazása volt az orvosnak. Bács-Bodrog vármegyében évi 300 forint, tehát az alispánhelyettesével és a főjegyzőével volt azonos az orvos fizetése. Ez nagy megbecsülést jelentett. Az igazság teljességéhez azonban az is hozzátartozik, hogy a sebészek más besorolásba kerültek. Az ő jövedelmük a pandúrlegényekével és a börtönőrökével volt egyenlő: évi 60 forint. Még a hóhér is több fizetésért — évi 80 forintért — szolgált a császárnőt, no meg az orvostudományt. Ez utóbbit azzal, hogy a kivégzettek holttestét a boncolás gyakorlására átadta a kijelölt intézetnek.

A nagyszombati főiskola orvosi karának megszervezését egyáltalán nem siet-

ték el. *Gróf Pálffy Miklós* országbíró is csak 1766-ban kapott rá megbízást, hogy a bécsi egyetem mintájára felállítsa az új fakultást.

Doktor vagy licenciátus

A bécsi egyetemnek, amely *Mária Terézia* előtt nem tartozott Európa legnevezebb tanintézetei közé, fontos szerepe volt a magyarországi orvostudományban. Ebben azonban inkább közrejátszott *I. Miksa* király rendelkezése, mint a császárvárosbeli oktatás színvonala. Egy 1576-ban kiadott rendelet ugyanis előírta, hogy Ausztriában, Magyarországon és a tartományokban csak azok folytathatnak orvosi gyakorlatot, akiket a bécsi egyetemen avattak fel. A külföldi diplomát is ott kellett érvényesíttetni. Az érvényesítésnek — a pontosan meghatározott vizsga letételén kívül — nem kis összegű, aranyban fizetendő ára is volt. A folyamodóknak nemcsak a professzorokat és a pedellusokat kellett jutalmazniuk, hanem még a díszvacscora rendezésére is ki kellett nyitniuk a bukszájukat. A XVI. századi rendeletet 1749-ben, 1755-ben és 1769-ben (a nagyszombati egyetem alapításának évében!) újra meg újra megerősítették. Ez utóbbi megerősítés még azt a záradékot is tartalmazta, hogy a nagyszombati diploma csak Magyarország területére érvényes, és azt Ausztriára és az

▲ A nagyszombati egyetem négy kara: a teológiai, a bölcsészeti, a jogi és az orvosi 1777-ben a budai várpalotába költözött. Képünk egykori rézmetszet alapján ábrázolja az egyetem épületét

örökös tartományokra csak bécsi vizsgával s a hozzá tartozó egyéb kötelezettségek vállalásával lehet érvényesíttetni.

A bécsi és eleinte a nagyszombati diploma, a *doktori* cím elnyeréséhez is nemcsak tudás és készpénz kellett, hanem egy olyan eskünek a letétele is, amely vallási dogmákra vonatkozott: a jelöltnek a gyógyítás kötelezettségén kívül arra is meg kellett esküdnie, hogy nemcsak elhiszi a szeplőtlen fogantatás hittételét, hanem azt — szükség esetén — az élete árán is megvédi. Aki nem tett esküt, az az orvosi munkára ugyan jogosító, de alacsonyabb tudományos minősítést jelentő *licenciátus* címet kapta.

A legtöbb esetben ez az 1694-ben kötelezővé tett eskü volt az oka annak, hogy a protestáns főuraktól pártfogolt ifjak nem Bécsben tanultak. És az elmaradt eskü miatt gyakran támadt kellemetlenségük a bécsi udvarral. Nem ismerték el a Halléban, Európa leghíresebb orvosi egyetemén végzett, később híressé vált orvosnak, *Torkos Justus János*nak az oklevelét sem. A sok vitára okot adó esküt II. József szüntette meg 1785-ben.

A hóhér és fia

Annak a döntésnek, hogy az orvosi egyetemet Perliczi János javaslatától eltérően Nagyszombaton létesítsék, csak részben volt az az oka, hogy ott már működött egy főiskola, s ehhez egy új kart könnyen hozzá lehetett csatolni.

Az előzményekhez az is hozzá tartozik, hogy akkor, amikor a törökök 1543-ban elfoglalták Esztergomot, a menekülő papságnak *Nagyszombat* (ma *Trnava*) adott szállást, és ideiglenesen ott működött az érsekség. *Pázmány Péter* ebben a középkori műemlékekben gazdag felvidéki városkában telepítette a jezsuita kolostor mellé a teológiai iskolát, amelyhez bölcsészkar is tartozott. Ez 1653-ban történt. A jogi kar megalakítására 1667-ben került sor. A főiskola a jezsuita rend igazgatása alatt állt, a vele kapcsolatos legfontosabb rendelkezéseket a Rómában székelő igazgató hozta. A nagyszombati egyházi tanintézetnek egyetemi rangra való emelését és az ezzel járó kiváltságokat azonban XIV. *Kelemen* pápa ahhoz a föltételhez kötötte, hogy ott a nagy európai egyete-

Az orvosi kar Budáról Pestre, a Hatvani – ma Kossuth Lajos – utca és az Újvilág – ma Semmelweis – utca sarkán a kétemeletesre átalakított épületbe költözött ▲

mi központokhoz hasonlóan *orvosokat is képezzenek*. Nem kis mértékben ezért helyezték oda az új orvosi kart. De hogy ez a fakultás mennyire csak függeléke volt az iskolának, arra talán az is jellemző, hogy az orvosi kar indulásának évében a bölcsészkarra százhetven, a teológiai karra százötven hallgató iratkozott be, az orvosi karra azonban mindössze hét növendéket vettek föl.

Az orvosi fakultáshoz tartozó sebészetenek és bonctannak huszonnégy hallgatója volt, többnyire nagyszombati borbélyok, valamint azok segédei és inasai. Még a hóhér fia is beiratkozott. Tehette ezt azért is, mert 1756-ban megjelent egy rendelet, amely szerint a hóhér fia és leánya — ha nem követi apja foglalkozását — „tisztességes ember”-nek tekintendő. Az orvostanhallgatók azonban sérelmezték ezt, és kérték az egyetem vezetőségét, hogy zárják ki a hóhér fiát. Végül is a következő döntés született: a hóhér fia nem látogathatta az elméleti órákat, csupán a gyakorlatokon vehetett részt, és vizsgát is tehetett. Bizonyára azért döntöttek a kizárás ellen, mert a

hóhér támogatása nélkül nem juthattak volna boncolási anyaghoz. (Ez így is nehéz volt, mint ezt az egyetemnek Mária Teréziához intézett levelében olvashatjuk: 1773-ban Pozsony és Nyitra vármegyében nem volt kivégzés...)

Tanítás — könyvből

Már az orvosi fakultás működésének első napjaiban kiderült, hogy a nagyszombati elhelyezés *nem felelhet meg a kívánalmaknak*. Nem volt megfelelő kórház, ahol a hallgatók a gyakorlatban is megismerhették volna az elméletileg tanultakat, és ahol a gyógyítást gyakorolhatták volna. A kémiai laboratórium nem volt nagyobb egy vidéki patika munkahelyiségénél. Nem volt megfelelő botanikus kert sem, amelyben gyógynövényeket teremthettek volna.

Pedig a tanárok lelkesedésében, jószándékában és felkészültségében nem volt hiba. Az orvosi kar öt fiatal tanára nagy igyekezettel vetette magát a munkába. Közülük a legidősebb, a 35 éves *Plenck*

József mint a sebészetnek, a szülészetnek és a szemészetnek a professzora — tekintettel nagy tekintélyére — a katedrán saját könyvén adhatta elő. A többi tanárnak a Bécsben előírt tankönyvet kellett ismertetnie az egyetem hivatalos nyelvén, latinul. *Trnka Vencel* az anatómiát *Winslov* műve alapján tanította, *Winterl Jakab* télen kémiát tanított, nyáron a növénytant adta elő úgy, ahogyan azt *Linné* leírta. *Prandt Ádám*, aki két említett társával egykorú — 31 éves — volt, a dékáni hivatalt is ellátva, *Krantz* előírásai szerint tanította a gyógyszertert, *Haller* és *Boerhaave* műve alapján az élettant. Ugyancsak *Boerhaave* művét adta elő kórtani óráin az ötödik professor, a 29 éves *Schoretich Mihály*.

A karra való felvételnek az volt a feltétele, hogy a hallgató bölcsészeti előtanulmányairól bizonyítvánnyal rendelkezék. A tanulmányi időt az induláskor nem szabták meg, hanem a hallgató tehetségéhez mérten jelölték ki; de már a második esztendőben öt évet szabtak meg úgy, ahogyan azt a bécsi egyetem újjászervezője, a nagyszombati egyetem tanácsadója, *Gerhard van Swieten* javasolta. Az első szigorlat anyaga az elméleti tárgyak, a másodiké a gyakorlati tudnivalók voltak, a harmadikon a diplomát nyilvánosan kellett megvédenie a hallgatónak.

Költözés Budára, majd Pestre

Amikor 1773-ban XIV. Kelemen pápa feloszlatta a jezsuita rendet, megszűnt az Universitas Tirnaviensisnek, a nagyszombati egyetemnek az egyházi felügyelete is. Semmi sem kötötte már a fakultást a kis felvidéki városhoz. Elköltözését az is siettette, hogy mindinkább megbizonyosodott: megfelelő kórházi háttér nélkül orvosi egyetem eredményesen nem működhet.

Budán, ahol már a XIV—XV. században is működött egyetem, a tanulmányi lehetőségek sokkal kedvezőbbek voltak. A Várnegyedben el lehetett helyezni az elméleti intézeteket, orvosi gyakorlatra jól megfelelt a Várhegy tövében — a mai Széna tér helyén — álló régi Szent János Kórház, és botanikus kert létesítésére alkalmasnak ígérkezett a mai Márvány utcának a Déli Vasút felé eső része.

Mária Terézia rendeletére alaposabban szervezték meg az egyetem költöztetését, mint az alapítását. A budai épületek át-

alakításában *Kempelen Farkas* udvari tanácsos, a sakkozó automata feltalálója is tevékenyen részt vett, és 1777 novemberében az öt nagyszombati professor már Budán oktathatott.

Az orvosi kar budai tartózkodása mindössze hat évig tartott, majd a kart „felsőbb érdekek”-re hivatkozva Pestre költöztették. A budai helyiségekre a Pozsonyból a magyar fővárosba költöző helytartótanács, az udvari kamara és más közigazgatási szervek tartottak igényt.

Perliczi János javaslata tehát harminchárom év múlva megvalósult: 1784 novemberétől már Pesten működött az orvosi kar. Előbb „albéret”-ben a felosztalt pálos rend kolostorában, majd utóbb elkészült az egykori Hatvani utca és Újvilág utca sarkán a jezsuita kolostorból meg a szomszédos házakból átalakított új egyetemi központ. (Ma a Kossuth Lajos utca találkozik ott a Semmelweis utcával. Az eredeti épület már nincs meg, 1895—1896-ban négyemeletes neobarokk palotát építettek a helyébe, ott működik a Puskin mozi.)

A fejlesztés tervei

A pesti egyetemnek ebben az első központi épületében kezdte meg működését az európai hírnévre szert tevő magyar orvosi iskola. Balassának, Semmelweisnek, Markusovszkinak és társainak a munkássága fordulópontot hozott a magyar orvosi oktatásban. Az egyetem hamarosan kinőtte a II. József kijelölt kereteket. A múlt század végén és a XX. század első éveiben készült el a legtöbb ma is működő egyetemi épület. Ami akkor fölülébb korszerű volt, az ma már többnyire elavult. De elkészültek az egyetem fejlesztésének tervei is, néhány korszerű épület már fel is épült, és ezeket hamarosan újabbak követik. Szükség is van rájuk, mert napjainkban már mintegy négyezer medikus tanulja Budapesten az orvostudomány alapjait. És az évfordulón arról se feledkezzünk meg, hogy nemcsak a fővárosban, hanem Szegeden, Pécsen és Debrecenben is képezik — Perliczi János szavaival élve — „az éghajlatunkat, népünket, nyelvünket és életmódunkat is jól ismerő orvosokat!”.

Dr. Veres Pál